

RICHARD PRAŽÁK

JAN NERUDA A MAĎARSKÁ LITERATURA

Kladný vztah Jana Nerudy k maďarské literatuře není neznámá věc. Zejména paralela Neruda—Petőfi je již po léta předmětem zájmu našich i maďarských literárních historiků.¹ Je o ni znám dostatek faktů. Spravedlivě byl též zhodnocen ideový význam jejich literárního setkání. Avšak i v poměrně bohaté literatuře najdeme řadu omylů, zkomolenin a nedořešených problémů. Mnoho nejasností zůstává zvláště při textové kritice Nerudových překladů, které — s výjimkou Bujnáka — nikdo dosud nesrovnal s maďarským originálem. Při hodnocení Nerudových překladů z maďarštiny a jeho vztahu k maďarské literatuře vůbec je Nerudova činnost vykládána příliš izolovaně od tehdejší literární a politické situace. Domnívám se, že celou věc nelze řešit beze znalosti maďarské literatury a maďarských reálií, pouze z hlediska nerudovského bádání, nýbrž především z hlediska tehdejších česko-maďarských vztahů, které jediné mohou poskytnout základ pro spolehlivý výklad této otázky. Použití srovnávací metody nám pomůže uvarovat se jednostranného výčtu faktů bez obecnějších perspektiv.

Nejprve k otázce Neruda—Petőfi.

Za první Nerudův překlad z Petőfiho je obecně pokládáno jeho přebásnění *Obrazů a romancí z Uher v Obrazech Života* (č. 7 z 1. VIII. 1859). Většinu badatelů tu ušel zajímavý článek Františka Žákovce *O Bellmannových Erinnerungen a o Nerudovi v Listech filologických* (roč. 1918), kde autor píše o čtyřech Nerudových překladech (podepsaných značkou J. N., které tehdy Neruda používal v *Tagesbote aus Böhmen*) v 37. a 38. ročníku *Bellmannových Erinnerungen* (1857—1858). Uvádí mezi nimi i Petőfiho *Ovčáka*. (*Der Schäfer. Von Petőfi. Nach dem Magyarischen von J. N., Erinnerungen 1857, str. 313.*) Žákovcova podnětu o *Ovčáku* si povšiml jediný Miloslav Novotný (*Čteme 1943, č. 1, str. 3*), jemuž se podařilo na základě Nerudova básnického makuláře z roku 1857 bezpečně prokázat Nerudovo autorství u ostatních tří překladů; pouze u *Ovčáka*, kde mu chyběl příslušný záznam v Nerudově zápisníku, vyslovil jistou pochybnost a namítal zejména, že *Der Schäfer* v *Erinnerungen* se naprosto neshoduje s pozdějším Nerudovým překladem *Ovčáka* v *Obrazech Života*. Vyslovil domněnku, zda pod značkou J. N. se neskrývá náhodou Nerudův pozdější přítel Josef Nosek, který pobýval delší dobu v Uhrách, znal maďarsky a psával pod touto značkou jistou dobu i do *Květu*, odkud se jeho feuilleton *Monselice* dostal nedopatřením dokonce do Nerudových sebraných spisů.

Tato domněnka Novotného není opodstatněná, neboť Nosek sloužil v letech 1856—1859 u rakouského vojska v Itálii a do pražských listů psával až v šedesátých letech po svém příchodu do vlasti.²

Také námitka M. Novotného o zásadní odlišnosti německého *Ovčáka* v *Erin-*

nerungen s českým v Obrazech Života při bližším zkoumání neobstojí. Její oprávněnost bychom byli nuceni uznat pouze tehdy, kdybychom přistoupili na Novotného předpoklad, že Neruda jako autor obou překladů by musel pořizovat český text v Obrazech Života podle německého v Erinnerungen, „tedy podle překladu domněle svého“ a nikoliv „podle cizího překladu, jež nalezl v edici Fr. Szarvadyho a M. Hartmanna“. Jiný výsledek nám vyplyne z podrobného srovnání všech textů, které tu přicházejí v úvahu, a sice německého znění Ověčka J. N. v Erinnerungen (roč. 1857, str. 313) s českým zněním Nerudovým v Obrazech Života (roč. 1859, str. 253) a dále s německým překladem Hartmannovým (Alexander Petőfis Gedichte. Aus dem Ungarischen von Fr. Szarvady und Mor. Hartmann, Darmstadt 1851, str. 87), s prvním českým překladem Mórítze Katze (Lumír 1854, str. 1135) a konečně s Petőfiho maďarským originálem (Pesti Divatlap 1844, str. 200).

Nesrovnalost mezi německým překladem J. N. v Erinnerungen a českým Nerudovým v Obrazech Života je skutečně taková, že třeba vyloučit možnost jejich vzájemné závislosti (nikoliv však společného původce). Ani Hartmannův překlad z r. 1851, ani Petőfiův maďarský originál nemohly být J. N. předlohami. Jedině překlad Katzův, pořízený zřejmě přímo z maďarského originálu, jeví nápadné shody se zněním v Erinnerungen, a to zejména na místech, kde se tento text liší jak od Nerudova českého překladu v Obrazech Života, tak od jeho nepochybné předlohy, překladu Hartmannova.

Srovnejme např. první sloku:

Petőfi:

*Megy a juhász szamáron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.*

Katz:

*Jede ovčák na oslu,
K zemi noha sahá,
Velkýť on — však větší
Příhoda neblahá.*

J. N. v Erinnerungen:

*Auf einem Langohr sitzt der Schäfer,
Sein Fuß berührt die Erde;
So groß er ist, daß nur nicht größer
Sein Nahes Unglück werde!*

Hartmann:

*Der Schafhirt sitzt zu Esel,
Sein Fuß hängt bis zu Erde,
Groß ist der Bursch, doch größer
Ist seine Herzbeschwerde.*

Neruda v Obrazech Života:

*Ověčák sedí na oslu,
noha visí k zemi,
velký hoch, však větší má
ve prsou bol němý.*

Stejně je tomu i v závěru druhé sloky („haldoklik babája — jeho milá umirá), kde Neruda v Obrazech Života píše o Ovčákově milé podle Hartmanna („krank sei und sterben werde“): „stůně a že zhyne“, kdežto u J. N. v *Erinnerungen* „... mit dem Tode ringe“ podle M. Katze, u něhož také „zápasí se smrtí“. Podobných míst je více. Pokud se u Katze a J. N. vyskytnou odchylné verše, pak je to tam, kde Katzův překlad je zvláště toporný a kostrbatý; ku příkladu na začátku druhé sloky překládá Katz s otrockou neobratností Petőfiho Gyépes hánton *furulyált, / Legelészet nyája. /* Přihnav na drn, troubí si, / — Stádo trávu drtí — /, což zní v podání J. N. mnohem poetičtěji *Er treibt hinan und bläst ein Liedchen, — / „So sing' nur, Schäfer, singe, . . .“ /*. I při výrazné odchylce od Katze uchovává J. N. jeho základní motorickou představu (ovčák žene stádo a přitom hraje), kdežto u Hartmanna a Nerudy v *Obrazech Života* je tato představa statická.³ Dalšíh dokladů snad netřeba.

Textový rozbor jasně dokazuje, že předlohou německého překladu Ovčáka v *Erinnerungen* od J. N. byl český překlad Mórítze Katze z r. 1854. Tím padá nejvážnější námitka proti Nerudovu autorství; totiž neshoda tohoto německého Ovčáka s Nerudovým českým překladem v *Obrazech Života*, který byl pořízen podle německého znění Hartmannova.⁴ Vzhledem k tomu, že o všech ostatních překladech, uveřejněných v té době v *Erinnerungen* (roč. 1857—1858) pod značkou J. N., je bezpečně zjištěno, že jsou dílem Nerudovým,⁵ můžeme, myslím, s klidným svědomím přičíst na jeho vrub i překlad Ovčáka.

Jinou zajímavou hypotézu vyslovil Miroslav Laiske,⁶ když označil Nerudu za pravděpodobného původce článku *Básník maďarský v Rodinné Kronice* (1863, č. 29—32). Je to asi dvacetistránkový Jókaiův životopis Petőfiho („Egy magyar költő életéből“), v němž Jókai podává vedle svých osobních vzpomínek na básníka i průřez jeho literární tvorbou. Tento Jókaiův medailon byl ještě v době svého vzniku v roce 1855 otištěn v několika německých časopisech (*Ungarische Post* 1855, č. 3—7; *Wanderer* 1855, č. 286, *Die Donau* 1855, str. 239 n. aj.), odkud se dostal i do Schuselkova kalendáře (*Franz Schuselka's National-Kalender, Fr. u. M. Foerster, Wien, s. a.*). Odtud jej s největší pravděpodobností převzal i autor v *Rodinné Kronice*, který vzhledem k Schuselkovu renomé v českých kruzích označil svůj zdroj jenom nepřesným „Z Nationálu“. Nebyl to tedy „zatím neznámý Jókaiův článek“ — jak píše Laiske, ale naopak jeden z jeho nejznámějších článků; první obsírnější nástin Petőfiho života, z něhož čerpali tehdy žurnalisté celé Evropy.⁷ Také jinde má Laiske ve své stati spoustu nepřesností a chyb; tak např. Petőfiovy maďarské *Obrazy Života* označuje neexistujícím slovem *Letképek* místo správného *Életképek*, neumí psát a skloňovat maďarská jména (používá ku příkladu genitivu *Mihála Vörösmarty* namísto správného *Mihálye Vörösmarty*) apod. Avšak v hlavní věci svého článku, o Nerudově autorství *Básníka maďarského*, se Laiske nemýlil. Pokládal Nerudu „za anonymního překladatele nebo vzdělavatele . . . Jókaiova článku . . . podle jazyka, stylu a rázu překladu četných ukázek Petőfiových básní v článku obsažených“, jakož i podle jejich odlišnosti od pozdějších překladů Tůmových a Brábkových. Ale k bezpečnému zjištění chyběl Laiskemu „jakýkoliv jiný doklad, který by potvrdzoval správnost těchto předpokladů“.

Stylistický a lexikální rozbor mu dává plně za pravdu. Mnohá místa mají příznačnou nerudovskou intonaci, osobité slovní vazby i zakončení rýmů. Ve většině případů jsou tyto překlady daleko nejlepší z tehdejších českých pře-

kladů Petőfiho, počítaje v to i dřívější Nerudovy překlady v Obrazech Života. Mají bohatý spád, vynikají jasnými obrazy i jazykovou čistotou. Zvláště zdařilé jsou tam, kde Neruda přebásňuje zážitek, který sám procítil, který je mu osobně blízký. Tak v básni Dobrý starý hospodský, kde Petőfi hovoří o svém otci. Úryvky z této básně zní v Rodinné Kronice tak nerudovsky, jako by jejím autorem nebyl Petőfi, ale sám Neruda.

*A já ho těším, že se osud změní,
on vrtí hlavou, nevěří víc v těchu;
„Ba tak jest!“ praví, „dobré má se vrátit,
vždyť smrt se žene blíž už v chvatném spěchu!“
Zarmoucen, s pláčem klesnu mu na šíji,
mé oko slabne, slzy řinou z něho,
vždyť starý hospodský — jest o t c e m mojim!
Bůh zehnejž plně staré hlavě jeho! —*

A chceme-li nějaký jiný, průkaznější doklad, pak oním dokladem je, myslím, báseň Kdyby Bůh . . .,⁸ jejíž závěr uveřejnil Neruda 4. listopadu 1862 v Hlase v pověstném dušičkovém feuilletonu. Tento závěr se do slova a do písmene shoduje s verši, otištěnými v Básníku maďarském; o jejich společném původu nemůže být pochyb. Jedenáct veršů je tu úplně shodných, jenom poslední verš „ze všech nebešťanek nejkrásnější“ mění Neruda v Rodinné Kronice na „bytostí nebeských nejkrásnější“, kterýžto výraz se mu asi lépe zamlouval než triviální „nebešťanky“. Překlad Básníka maďarského vznikl pravděpodobně zároveň s dušičkovým feuilletonem. Nasvědčuje tomu závěrečný obraz feuilletonu, úchvatná národní modlitba za poslední šťastnou oběť v boji o „svatou svobodu lidstva“, která je jasným ozvukem Petőfiho básně Z jediné myšlenky mám strach (Egy gondolat hánt engemet . . .), již končí také Básník maďarský. V této geniální předtuše revolučního roku osmačtyřicátého zpodobil Petőfi i svůj budoucí osud a vytvořil jedinečnou revoluční báseň, opravdový skvost i v měřítku literatury světové.

Překlad této básně je vedle přebásnění Vörösmartyova Szózat⁹ nejdůležitějším Nerudovým činem při tlumočení maďarské literatury. Podáváme tu jeho podstatnou část:

*Jha syt až každý národ ztročilý
s jinými spojen, k boji ven popílí,
tvář rudá, prapor rudý rozepiatý,
a na něm svaté heslo, nãpis zlatý:
„Pro lidstva svobodu!“
a v letmém pochodu,
to heslo zazní v západ od východu
a tyrany též seštvé v hrannou shodu,
pak chci též padnout sám
a na bojišti tam
necht mladé srdce mé se vykrváci,
necht poslední se šepot ze rtů ztráci,
a šepot ten necht zajde v hlomozu
trub, mečů, střel a smrtných povozů.
A nad mou mrtvolou
necht kvapí oř mne drtě nohou svou,
jen k vítězství když dobytému letí;
tam nechte mne, až právo svět zasvěti,
a kosti moje seberte vy jen,
až přijde velký pohřbívání den,*

*kdy slavně s truchlým zpěvem nešeným
a smutku práporem ověšeným
lid potáhne, by v hloubku, v chladnou zemi,
v hrob společný skryl hrdin zástup němý,
jež volně shrnula smrt rozepiatá,
to pro tebe, s v o b o d o l i d s t v a s v a t á !*

Dalšího tlumočitele našla tato báseň v Karlu Tůmovi,⁴⁰ jehož překlad přetiskl nepodepsaný autor v článku *Básník proletáře* (Budoucnost 1877, č. 20 z 25. X. a č. 21 z 14. XI.). Je to první portrét Petőfiho na stránkách českého dělnického tisku. Jeho autor (pravděpodobně J. B. Pecka, který napsal v r. 1880 podobnou studii také do Ducha času) zde v době vzestupu kosmopolitní vlny a bezobsažného staročeského vlastenčení jasně postihl podstatu Petőfiho poesie, když citoval pozoruhodná slova Karla Tůmy: „Neboť jestli kdo, tož věru nesmrtelný tento pěvec svobody a lásky objevil světu, jakou mocí čarou a neskonalou může působiti básník pravý na národ svůj, když dovede uhoditi v struny duše jeho, když umí sestoupiti k lidu „najnižše dolův“ a jme se jej povznášeti mluvou vlastního jeho srdce, ohlaseš to poesie národní, na vzletných křídlech svého genia ku výsosem krásy pověčné.“⁴¹

Petőfiho tvorba nebyla pouze odleskem romantického zájmu vzdělanců o lid, nýbrž rostla přímo z lidových zdrojů, ze ztotožnění s jeho zájmy, s jeho bojovým programem. To v jádře pochopil i dělnický autor v Budoucnosti, jemuž Petőfi už nebyl jenom romantickým opěvatelem pust, čard a krásných krčmárek, nýbrž především „básníkem proletáře“. A ozve-li se v závěru jeho studie po citaci básně Z jediné myšlenky mám strach myšlenka Nerudova feuilletonu O Dušičkách, upozorňuje nás to důrazně na převrat v našem pojmání Petőfiho, jež zahájil právě Neruda.

Kdežto v prvním období — od prvních překladů Petőfiho v České Včele (1847) až po překlady Müllerovy v ČČM (1858) a Nerudovy v Obrazech Života (1859) — spatřujeme u nás v Petőfim ještě měšťácky učesaného romantika prvních německých překladů a obdivujeme se pouze jeho lehkým pijáckým melodiím a malebným obrázkům nekonečných pust a ovčích stád, proniká k nám od počátku šedesátých let zásluhou Nerudovou jiná, správnější představa o Petőfim, básníkovi, který vždy hovořil „jménem lidu“. V tom je význam Nerudova dušičkového feuilletonu, jeho překladu Jókaiova Básníka maďarského i slavného, tolikrát již připomenutého feuilletonu v Národních Listech (1. XII. 1871) o Tůmových a Brábkových překladech Petőfiho. Básník se tu vyznal z obdivného vztahu k Petőfimu v době, kdy jeho poměr k Maďarům byl již zkalen násilnou maďarisační politikou maďarské vládnoucí třídy vůči Slovákům, a vytvořil zde jeden z nejkrásnějších dokumentů přátelských vztahů česko-maďarských. V závěrečných slovech feuilletonu „Petőfi byl pěvcem ideální svobody, pěvcem národa, teprv se moci domáhajícího — kde by mu mohli líp porozumět než u nás!“ — Neruda jasně vystihl, v čem nám byl Petőfi příkladem a v čem tkvěly příčiny jeho popularity v českém prostředí.

Byly to příčiny politické. Až do rakousko-uherského vyrovnání a zčásti i po něm existovaly v našich radikálních a demokratických kruzích silné tendence po dorozumění mezi Čechy a Maďary k společnému protihabsburskému boji. Byla to součást širších snah demokratických kruhů maďarských, polských a českých (i jihoslovanských pokusů o spolupráci s rakouskými Slovany) po vytvoření společného programu proti Vídni. Různá situace, politická vyspělost i historické zkušenosti znemožnily realizaci tohoto ideově a třídně ještě příliš

nevyhraněného úsilí. U nás pozorujeme tyto tendence zejména u části radikálních demokratů a liberálů, kteří prošli po roce 1848 rakouskými žaláři, kde měli možnost setkat se s revolucionáři polskými, německými a maďarskými a kteří se tu učili praktickému internacionalismu, směřujícímu ve svých důsledcích k rozbití rakouské monarchie. Tento konkrétně ještě neujasněný cíl nabýval jiné podoby u liberálů, jiné u radikálních demokratů. U liberálů se stal částí jejich nacionalistického programu, jak o tom svědčí Šimáčkův Posel z Prahy, kde vyšla v letech 1859—1860 řada článků o maďarských politických a kulturních snahách, jež možno považovat za širě koncipovaný pokus o sblížení českých a maďarských liberálů k společnému protivídeňskému programu. Obsáhlé úvahy Maďarská národní a literární činnost, Maďarismus a slavismus a jiné kladly čtenářům před oči příklad maďarského nacionalismu a zároveň kritisovaly jeho maďarisační výstřelky jako nejvážnější překážku slovansko-maďarského spojenectví v Rakousku. Na činnost Posla navázala též Rankova Svoboda z r. 1864, která však byla orientována více polonofilsky. U radikálních demokratů představoval tento směr zejména Karel Sabina, který ve svém historickém a politickém kalendáři Posel z Prahy uveřejnil v r. 1862 několik článků o maďarském národním hnutí, v nichž vylíčil jeho vývoj od počátků obrození a vyzvedl zvláště sociálně-revoluční tendence Kossuthovy politiky v letech 1848—1849.¹²

K sociálně revolučnímu odkazu maďarské revoluce se přihlásila později mnohem důrazněji již z posic třídně uvědomělého proletariátu dělnická „Budoucnost“ (roč. 1880, č. z 14. a 28. IV. a 12. V.) v serii článků, v nichž pravdivě vylíčila nadšené sympatie k maďarské revoluci mezi českým lidem a jeho radikálně demokratickými zástupci. Maďarská revoluce byla našemu lidu drahá především tím, že mu ukazovala reálnou cestu k sociálnímu osvobození. A stejné příčiny měla i velká popularita Petőfiho v dělnických kruzích na sklonku minulého století. Hovořili jsme už o Básníku proletáře; na čtená další fakta o kultu Petőfiho v českém dělnickém tisku poukázal Endre Arató na sjezdu maďarských historiků.¹³ Výrazné svědectví o tom podal též Antonín Zápotocký v knize *Vstanou noví bojovníci*, kde vzpomíná na oblibu Petőfiho básně „Mužem buď!“ (Kalendář dělnictva československého 1880, překlad Karla Tůmy) mezi sociálně demokratickým dělnictvem. Ohlas díla Petőfiho mezi českým proletariátem by si vyžadoval delší studie, jež by důkladně osvětlila význam Petőfiho pro rozvoj české revoluční dělnické písně a poesie. Jistě by mu zde právem vymezila čestné místo vedle Victora Huga, Jeana Pierra Bérangéra, Svatopluka Čecha a Josefa Václava Sládka. Ideový přínos Petőfiho naší dělnické poesii tkvěl především v tom, že jí zprostředkoval svým dílem sociálně revoluční program maďarské revoluce, o němž možno bez nadsázky říci, že byl nejvýrazněji formulován právě v básních Petőfiho. Báseň *Jménem lidu*, která vyšla česky r. 1880 v *Budoucnosti*, je toho názorným dokladem.

Marxističtí vůdcové české sociální demokracie J. B. Pecka a Ladislav Zápotocký, kteří popřávali Petőfimu místo v českých dělnických časopisech, se ovšem na rozdíl od českých liberálů velmi ostře distancovali od nacionalistického programu maďarských vládnoucích tříd, a to i od opoziční strany tzv. osmačtyřicátníků, jež se sice také hlásila ke Kossuthovi a k maďarské revoluci, ale jenom k jejím nacionalistickým požadavkům. Pecka a Zápotocký hledali spojenectví především s marxistickým jádrem uherské sociální demokracie, vedeným Lvem Franklem. Hned po příchodu Frankla do Rakouska

uveřejnil Zápotocký v souvislosti s jeho vídeňským zatčením v 3. ročníku Budoucnosti (č. 7 z 5. IV. 1876) článek, v němž citoval obšírné pasáže ze stati Nerudova maďarského přítele Ambruse Neményiho o Lvu Franklovi a jeho činnosti za Pařížské komuny, otištěné v Pester Lloydu. Neményi tu příznivě vylíčil Frankelovo působení v dělnické komisi komuny; jeho zásluhy o zlepšení pracovních podmínek dělníků, i jeho boj proti lichvářům a keřasům. Odsoudil tu i z čistě právního hlediska krok vídeňské vlády, jež chtěla Frankla postavit před soud pro jeho činnost za pařížské komuny. Frankel protestoval na oplátku v Arbeiter Wochen-Chronik a Munkás Héti Kronika proti persekuci české dělnické třídy a pozvedl také hlas proti věznění českých sociálně demokratických vůdců pro přípravu břevnovského sjezdu. Obě strany byly vzájemně dobře informovány o své činnosti a poskytovaly si při všech významnějších akcích morální i hmotnou podporu.¹⁴

Uvědomíme-li si tyto širší politické souvislosti, poznáme, že podstatně ovlivňovaly míru tehdejší popularity Petőfiho v našem prostředí i způsob, jakým byl přijímán v různých skupinách české společnosti. To platí nejen o Petőfim, ale o celé maďarské literatuře. V tomto období, kdy u nás nabýval politický život velké důležitosti a kdy také literární činnost začala být posuzována podle svých politických cílů a podle své společenské funkce, byla i maďarská literatura oceňována pro své aktuální zaměření a úzké sepětí s politickým bojem maďarského národa. Její mezinárodní úspěchy — již tehdy světový kult Petőfiho, četné překlady Eötvösových a Jókaiových románů do němčiny, francouzštiny, angličtiny a italštiny; uznání, jehož se dostalo i jiným tvůrcům maďarské literatury z úst nejpovolanějších (tak např. Adam Mickiewicz pokládal za jednoho z největších evropských básníků autora Szózatú Mihálye Vörösmartyho) — nám připomínaly, že literatura může být významným emancipačním prostředkem k uplatnění širších národních a politických snah. Jasně to dokládají slova Karla Sabiny z jeho studie Literární směry (Jasoň 1859, č. 5—6): „Literatura každého národa jest důkazem jeho způsobilosti k životu a mezi mimoněmeckými rakouskými národy osvědčují Maďaři nejpatrněji takovou způsobilost. Literatura jejich nemá skoro žádnou minulost, totiž není doby před 1830, v níž by literatura maďarská jakés důležitosti byla měla pro národní život. Ale po r. 1830, od času jejího se uvědomění, rozvinula se s takovou energií, k jakéž i kdyby Slované se povznesli, přestalo by všechno sočení a nastalo by k činům povzbuzující sokovství, jež vždy sílu vlastní proti cizím silám staví, a tak povždy v souměrné činnosti se udržuje. — Živé snahy, neunavená literární energie Maďarů neminula se uznání v celém vzdělaném světě, i ač literatura tato o samotě stojí, kůl do lípy vražený, jest to přeče železný kůl a Maďar ssaje z literatury své rázné posily a v skvělou budoucnost její důvěřuje... Literatura, která z vlastní své síly nepovstává a z neudrživosti své rázem vystoupiti se nesnažuje, marně po uznání se ohlíží a marně od jiných očekává emancipaci svou, již sobě sama horlivou činností vydobývati opomíná. Za časů, kde znamenité literární otázky přede dveřmi stojí, kde nad bytím a nebytím menších literatur mohutnými skutky se rozhodne, padne literární způsobilost k životu těžce na váhu.“

V podobném smyslu ocenil maďarskou literaturu také Jan Neruda. „Všichni národové, mající velkou politickou platnost, mají také velké bohaté literatury; směle tvrdím, že obě úzce souvisí. Maďaři v politickém ohledu zajisté velmi zralí, uznávají nejnápadněji pravdu tu...“ — napsal 22. srpna 1862 v Hlase, kde rozebral příčiny naší ochablosti na literárním poli; viděl je zejména v těž-

kém sociálním postavení českých spisovatelů, kteří zdaleka neměli té podpory u veřejnosti jako Maďaři.

Bedlivě sledoval Neruda maďarskou literaturu též ve svých kulturních glo-sách v Hlase, Národních Listech aj. Nezná jenom Petőfiho. Ví o Vörösmartym, Jókaiovi, Eötvösovi i Kazinczym. Eötvöse se dovolává ve své polemice s vyšehradským kanovníkem Vinařickým a Vörösmartymu postavil trvalý pomník svým překladem Szózat. Szózat spolu s poznáním vrcholné revoluční tvorby Petőfiho, jak se to jeví v Nerudově Honvédu či přetlumočení Básníka maďarského, tvoří mezník v Nerudově pohledu na maďarskou literaturu.

Nejlépe si to ozřejmíme na prvních dvou českých překladech z Jókai, u jejichž kolébky Neruda stál. V prvním případě jde o pouhé kmetrovství, v druhém již o přímé otcovství. V r. 1859 uveřejnil Neruda v Obrazech Života (č. 7, str. 259—261) Jókaiovu novelu Quadrille v přetlumočení Jos. Konst. Dusla. Je to první známý český překlad z Jókai. Quadrille vyšla poprvé v Jókaiových obrázcích z revolučního roku 1848—1849 (Forradalmi csataképek), jež Jókai vydal r. 1850 v Pešti pod krycím jménem Sajó. Její děj se odehrává v jednom německém hornouherském městě, věrném cisařským, které obsadila za revoluce maďarská povstalecká vojska. Celá novela je psána formou dopisu, v němž hlavní hrdinka, německá dcerka z místní honorace, líčí přítelkyni svůj román s maďarským důstojníkem; seznámila se s ním na plesu, který uspořádalo pro město maďarské vojenské velení. Uprostřed plesu byli důstojníci odvoláni k boji s nepřítelem. Za hodinu se všichni vrátili; jedině její tanečník chyběl. Jeho představený jí ho přišel omluvit, neboť mu nepřátelská kule utrhla nohu. Bylo by zbytečné vykládat děj novely, kdyby nás nezaujala změna, kterou tu překladatel provedl. Z maďarského vojska udělal ruské a z německé hrdinky Maďarku. Tato překladatelova korektura je zajímavá dvojím způsobem. Jednak svědčí o tom, že v r. 1859 bylo u nás ještě nebezpečné psát bez obalu kladně o revolučním boji Maďarů proti Vídni, a na druhé straně ukazuje, že národnostní sympatie a antipatie z revolučního roku 1848—1849 stále ještě převažovaly nad pochopením společenského významu revoluce. Spojení Maďara s Němkou se zdálo českému překladateli bezpochyby nepřijatelným, a proto raději mění národnost hlavních hrdinů. Autoru druhého českého překladu z Jókai Janu Nerudovi se zdál tento nacionalistický moment podružný, a proto si volí z Jókai jeho životopis Petőfiho, nepokrytou oslavu jednoho z nejradikálnějších představitelů maďarského národního hnutí.

Od Vörösmartyova Szózatu přes petőfiovsky laděného Honvéda k Jókaiovu Básníku maďarskému kráčí Neruda při poznávání maďarské literatury a jejich trvalých hodnot již revoluční cestou Petőfiho. Poznává sociálně revoluční program maďarského národního hnutí a maďarské revoluce. Zprostředkovává toto poznání i Karlu Tůmovi a jeho prostřednictvím také autoru Básníka proletáře, prvního portrétu Petőfiho v našem dělnickém tisku.

Tento Nerudův průkopnický čin nelze ovšem vysvětlovat pouze jeho osobní genialitou, ale také zmíněnými souvislostmi společenskými a politickými. I u nás měl Neruda v tomto směru předchůdce v Szende Riedlovi a Karlu Sabinovi, kteří před ním informovali českou veřejnost o pokrokových tendencích maďarské literatury. Stačí připomenout Riedlovu činnost v Kritische Blätter a Sabinův přehled maďarského romanopisectví v Lumíru z r. 1858.¹⁵ Také překlady z maďarštiny nebyly už ničím novým; v Lumíru jich najdeme od r. 1852 každoročně několik. Avšak mezi těmito prvními českými překlady

z maďarštiny z padesátých let (nepočítáme-li nečetné sporadické překlady před r. 1848) a překlady pozdějšími je velký kvalitativní rozdíl. V době Bachově byla u nás pouhá volba maďarského thematicu a autora výrazem opozičního smýšlení vůči vládě; k vytržení kritických měřítek dochází až na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy jsou vývojem poměrů dány reálné předpoklady k prohloubení nejenom kulturní, ale i politické spolupráce Čechů a Maďarů.

Pod tímto zorným úhlem vyniknou také Nerudovy zásluhy o naše poznávání maďarské literatury i o jejich organické spojení se soudobými českými snahami. Nerudu nepřivádí k maďarské literatuře jen touha po „prorázení oken do světa“, nýbrž příkaz dne, nutnost přizpůsobit literární program politickému směřování národa. Současně je Nerudův zájem o Petőfiho, Vörösmartyho a Jókaiho odrazem jeho vlastního uměleckého a ideového vývoje; Neruda přijímá z těchto autorů ony prvky, které jsou v souladu s jeho tvůrčí koncepcí. Je to zejména petőfiiovská představa vlastenectví, jehož cílem je sociální osvobození člověka, vzestup národa, podmíněný vzestupem všech jeho příslušníků a svobodným, nespoutaným rozmachem celého lidstva. Od motivu bežara, sociálního vydědence, mstivého křivdy chudých, dostává se Neruda k Petőfiho revolučnímu hrdinovi, bojujícímu za svatou svobodu světa. Zároveň s výběrem thematicu se postupně tříbí a zdokonaluje i jazyk a styl Nerudových překladů z maďarštiny. Jeho pohled na maďarskou literaturu má tak svou ideovou i uměleckou gradaci; od nevýrazných překladů z Petőfiho v *Obrazech Života* k vynikajícímu přebásnění Vörösmartyova Szózat u úryvků z Petőfiho básní v *Básníku maďarském*.

V souladu s mohutným úsilím obou sousedních národů o politickou a kulturní emancipaci a vysvobození z rakouského jařma byl i Nerudův vztah k maďarské literatuře pevnou součástí jeho humanitního a národně buditelského díla.

P o z n á m k y

¹ Z obsáhlé literatury předmětu uvádím tyto důležitější práce: studie o Nerudovi od Alberta Pražáka v *Literatuře české XIX. stol.*, III, 2, Praha 1907, 382; František Zákavec, *O Bellmannových „Erinnerungen“ a o Nerudovi*, *Listy filologické* 1918, č. 5, 349—359; Pavel Bujňák, *Neruda a Petőfi*, čas. Bratislava 1932, 391—404; Sándor Vájlok, *Petőfi és a cseh irodalom*, *Magyar Írás* 1937, č. 6, 488—494; t ý ž, *Petőfi im tschechischen Schriftum*, *Donauropa* 1943, 661—670; Miloslav Novotný, *Básnický makulář Jana Nerudy*, *Čtete* 1943, č. 1; t ý ž, *Nerudovo literární setkání s Petőfím*, *Rudé právo* 31. VII. 1949; F. R. Tichý, *Petőfi a my*, *Nový život* 1949, č. 8, 62—65; Julius Dolanský, *Alexander Petőfi, básník maďarského lidu*, Praha 1950; Endre Kovács, *Neruda és Petőfi*, *Irodalomtörténet* 1950, č. 1, 79—91; Miroslav Laiske, *Nerudovy překlady maďarských básníků*, *Česká literatura* 1955, č. 1, 85—87.

² Srov. k tomu údaje v rukopisném zápisníku Josefa Noska (majetek národní umělkyně Růženy Naskové).

³ Hartmann: *Er saß am Hügel pfeifend / und hütete die Heerde*. Neruda: *Byl dřív seděl, popásal, / hvízdal písně líné, ...* (podtrhl R. P.).

⁴ Na tento svůj pramen poukázal v poznámce k překladům Petőfiho v *Obrazech života* sám Neruda. Textovým rozбором to prokázal jasně také Pavel Bujňák (l. c., str. 393 n.) a vyplývá to i z našeho rozboru. Jenom některá místa zde nasvědčují tomu, že kromě literární předlohy napomáhal Nerudovi i tlumočník, znalý maďarského jazyka. (Srov. o tom blíže můj článek *Češi a Maďari v nerudovské Praze*, ve sb. *Jan Neruda a jeho doba*, v tisku nakl. ČSAV.)

⁵ Zjistil to Miloslav Novotný. Srov. jeho práci *Básnický makulář Jana Nerudy*, *Čtete* 1943, č. 1, str. 3.

⁶ *Nerudovy překlady maďarských básníků*, *Česká literatura* 1955, č. 1, 85—87.

⁷ Srov. k tomu na př. bohaté údaje Wurzbacha v *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 10. díl, Wien 1863, str. 252.

⁸ V dosavadní literatuře je neustále přejímán mylný údaj Alberta Pražáka (Literatura česká XIX. stol., Praha 1907, III, 2, 382), že Neruda přeložil v dušičkovém feuilletonu část Petőfiho básně *Sen o smrti*, ačkoliv tu jde o báseň *Kdyby Bůh...* (Ha az Isten...) z cyklu milostných veršů *Perly lásky Bertě* (Szerelem Gyöngyei Bertának, Pesti Divatlap 1845, sv. II—IV, str. 751 n.), které napsal Petőfi k počtě Berty Mednyanszké. Krátká čtyřveršová báseň *Petőfiho Sen o smrti* (Halálom), z roku 1844 (jediná s tímto názvem) nemá s touto básní nic společného.

⁹ Na Nerudův překlad této básně v *Poslu z Prahy* (1860, roč. IV, č. 5, str. 198—199) upozornil poprvé *Mir. Laiske*, l. c. 86. O českých překladech *Szózat* srov. rovněž stať *Ferd. Strejčka, Maďarský Szózat a česká Vlastenecká*, *Slovesná věda 1848—1849* (roč. II), č. 1, 43—45 a mou studii *Češi a Maďari v nerudovské Praze*.

¹⁰ *Básně Aleksandra Petőfiho*. V Praze 1871, str. 13—15.

¹¹ Tamtéž, str. 6.

¹² O správné chápání maďarské revoluce se u nás zasloužil Sabina už v roce 1849, kdy o ní psal v četných státech v *Novinách Lípy Slovanské* i ve svém časopise *Tábor*, z něhož vyšlo jen jedno číslo na jaře 1849. Sabina zde uveřejnil životopisné nástin y předních vůdců maďarské revoluce Kossutha, Béma a Dembinského. K této Sabinově činnosti srov. též K. Krejčí, *Epizódok a XIX. század hatvanas éveinek cseh-magyar kapcsolataiból*, *Filológiai Közlöny* 1957, č. 1, str. 38—41. Tato práce vyšla také česky v čas. *Slavia* 1958, č. 1, str. 74—91.

¹³ Viz jeho referát *Csehszlovák-magyar munkásmozgalmi kapcsolatok (1867—1890)* ve sborníku *Magyar Történeztudományi kongresszus*, Budapest 1954, str. 284. Vyšel též česky v *Československém časopise historickém* 1954, č. 1 a 2, str. 28—47 a 245—259.

¹⁴ Podrobněji o tom srov. *Arató*, l. c., str. 280—290.

¹⁵ Srov. o tom podrobněji mou studii *Češi a Maďari v nerudovské Praze*.

ЯН НЕРУДА И ВЕНГЕРСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Автор указывает, что интерес Неруды к венгерской литературе вытекал из более широких культурно-политических стремлений чешского демократического общества на рубеже 50—60-х гг. прошлого века.

В изучении венгерской литературы Нерудой он различает два этапа: к первому из них относится перевод „Венгерских картин и романсов“, Петёфи, напечатанных в журнале *Obrazy života* = *Образы Жизни* в 1859 г.; Неруда, согласно тогдашней литературной критике, здесь еще слишком высоко ценит романтические и экзотические элементы поэзии Петёфи. Во втором этапе переводческой деятельности Неруды включает автор статьи его перевод поэмы „Созат“ Вёрёшмарти и перевод стихотворений Петёфи, цитированных в статье Йокаи „Венгерский поэт“ (*Rodinná kronika* = Семейная хроника 1863 г. № 29—32). На втором этапе Неруда уже раскрывает революционный смысл и идею с социальной точки зрения понимаемого патриотизма в произведениях Петёфи, и передает свою новую оценку также соавтору первого издания избранных произведений Петёфи в чешском переводе — Каролу Туме, и анонимному автору первой литературной статьи о Петёфи в чешской рабочей печати „Поэт пролетария“ (*Budoucnost* = Будущее, 1876 г., № 20—21).

В дальнейшем автор решает проблему некоторых до сих пор сомнительных переводов Неруды из венгерской литературы. Он приводит доказательства для того, что Неруда является автором немецкого перевода стихотворения Петёфи „Чабан“, опубликованного в журнале *Erinnerungen* в 1857 г., стр. 313, и что оно является его первым переводом из венгерской литературы. Дальше доказывает его авторство по отношению к переводу статьи писателя Йокаи „Венгерский поэт“ (*Egy magyar költő életéből...*) и выдержек из стихотворений Петёфи, цитированных там же, самой значительной из которых является перевод известного стихотворения „Одной лишь мысли я страшусь“ (*Egy gondolat bánt engemet...*).

Автор статьи, между прочим, обращает внимание на первый чешский перевод из творчества писателя Йокаи, на новеллу *Квадрилл* (*Quadrille*), переведенную Й. К. Дуслем (*Obrazy života*, 1859 г., № 7). В связи с этим переводом он отмечает литературный отзыв венгерской революции в отдельных группировках чешского общества, подчеркивая роль, которую сыграла при этом поэзия Петёфи.

Перевод: В. Влашинова

JAN NERUDA UND DIE UNGARISCHE LITERATUR

Die vorliegende Abhandlung ist bestrebt darzulegen, daß Nerudas Interesse für die ungarische Literatur als eine Widerspiegelung von breiteren kulturellen und politischen Bestrebungen der tschechischen demokratischen Kreise an der Wende der fünfziger und sechziger Jahre des 19. Jhdts. aufzufassen ist.

Der Verfaßer unterscheidet zwei Etappen in Nerudas Studium der ungarischen Literatur. In deren erste setzt er Nerudas Übersetzung von Petöfis Bilder und Romanzen aus Ungarn in *Obrazy Života* im Jahre 1859, wo Neruda der damals üblichen Übersetzung der romantischen und exotischen Elemente von Petöfis Dichtung unterliegt, in die zweite Etappe Nerudas Übersetzung des Gedichtes Szózat von Vörösmarty als auch der in Jókais Artikel *Der ungarische Dichter* (*Rodinná kronika* 1863, H. 29—32) angeführten Gedichte von Petöfi. In dieser zweiten Epochen gelangt Neruda zu der Erkenntnis des revolutionären Wesens der Poesie Petöfis sowie dessen sozial aufgefaßten Idee des Patriotismus; diese seine Erkenntnis vermittelt er auch an der Mitverfaßer der ersten tschechischen buchmäßigen Übersetzung von Petöfi, an Karl Tůma, und an den anonymen Verfaßer der ersten literarischen Studie über Petöfi in der tschechischen Arbeiterpresse („*Der proletarische Dichter*“, *Budoucnost* 1876, H. 20—21).

Weiter tritt der Verfaßer an die Lösung der Verfasserschaft von einigen bisher strittigen Übersetzungen Nerudas aus der ungarischen Literatur; er beweist der Nerudas Verfasserschaft für die deutsche Übersetzung des Gedichtes *Der Schäfer* von Petöfi in *Erinnerungen*, 1857 (S. 313), die die erste Übersetzung Nerudas aus der ungarischen Literatur darstellt, und weiter seine Verfasserschaft der Übersetzung des Artikels von Jókai in *Rodinná kronika* (*Egy magyar költő életéből . . .*) und den in diesem Artikel enthaltenen Gedichte von Petöfi, deren bedeutendste Nerudas Übersetzung des berühmten Gedichtes *Einen einzigen Gedanken fürchte ich* (*Egy gondolat hánt engemet . . .*).

Der Verfaßer weist auch auf die erste tschechische Übersetzung aus Jókai hin; es ist dies die *Novelle Quadrille*, übersetzt von J. K. Dusl (*Obrazy života* 1859, H. 7). In Zusammenhang mit dieser Übersetzung zeigt der Verfaßer den literarischen Widerhall der ungarischen Revolution in der einzelnen Gruppen der tschechischen Gesellschaft und die Rolle, die dabei der Poesie Petöfis gespielt hat.

Übersetzt von M. Beck